

ΣΕΠΟΧ

GREENPEACE

ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΒΕΛΤΙΩΣΕΙΣ

ΣΥΝΟΨΗ

Φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών θέτουν υπόψη των μελών της Βουλής των Ελλήνων προτάσεις με τη μορφή [νομοσχεδίου](#) για την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού στα περιβαλλοντικά θέματα.

Οι προτάσεις διαμορφώθηκαν μέσα από διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης που φιλοξένησαν το WWF Ελλάς και ο Οργανισμός Ανοιχτών Τεχνολογιών (ΕΕΛ/ΛΑΚ) [σε ειδικά διαμορφωμένη ιστοσελίδα](#) και αποσκοπεί στην ενίσχυση της διαφάνειας και της συμμετοχής του κοινού σε όλο το φάσμα της παραγωγής και εφαρμογής των διοικητικών πράξεων, νομοθετικών ρυθμίσεων και δημόσιων πολιτικών που αφορούν το περιβάλλον στην Ελλάδα, δίνοντας λύσεις σε σημαντικά θεσμικά προβλήματα. Η συμμετοχή αυτή θα πρέπει να γίνεται με αποτελεσματικό τρόπο, ενώ

είναι καίριας σημασίας η απόλυτη προστασία κάθε ατόμου που επιλέγει να ασκήσει αυτά τα δικαιώματά του, για την οποία παρέχονται συγκεκριμένες διασφαλίσεις.

Η διαρκώς επιδεινούμενη κλιματική κρίση και η ραγδαία απώλεια της βιοποικιλότητας θα δημιουργούν όλο και συχνότερα καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης και για το λόγο αυτό επιτάσσουν τη συμμετοχή όλων για τη μετάβαση προς την κλιματική ουδετερότητα μέχρι το 2050 με δίκαιο τρόπο. Οι υπογράφοι φορείς καλούν τα μέλη της Βουλής των Ελλήνων, στη βάση της παρούσας πρότασης νόμου, να ανοίξουν το δημόσιο διάλογο για την διερεύνηση των βέλτιστων πρακτικών για την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού στη λήψη και εφαρμογή αποφάσεων για τα περιβαλλοντικά θέματα.

ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Επιγραμματικά οι προτάσεις της παρούσας νομοθετικής πρότασης συνοψίζονται ως εξής:

1. Δημιουργία ενός ενιαίου δικτυακού τόπου, ανοιχτής πρόσβασης, όπου θα διεκπεραιώνονται όλες οι διαδικασίες συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον.
2. Παροχή διασφαλίσεων για την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων συμμετοχής.
3. Ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού σε υφιστάμενες δημόσιες διαβουλεύσεις για περιβαλλοντικά θέματα και επέκταση του δικαιώματος αυτού σε νέες διαδικασίες συμμετοχής του κοινού.
4. Ισχυροποίηση του ρόλου των τοπικών κοινωνιών με δεσμευτικά τοπικά δημοψηφίσματα.
5. Εισαγωγή της νέας διαδικασίας «Πρωτοβουλία πολιτών για έκδοση κανονιστικής πράξης από τη Διοίκηση».
6. Ενίσχυση της δυνατότητας κάθε πολίτη να υποβάλει αίτημα για περιβαλλοντικό έλεγχο οποιουδήποτε περιστατικού θεωρεί ότι επηρεάζει δυσμενώς το περιβάλλον.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΞΙΩΝ

Την ώρα που τα ακραία καιρικά φαινόμενα εμφανίζονται ολοένα και συχνότερα σε κάθε σημείο του πλανήτη και οι καταστροφικές συνέπειες της κλιματικής κρίσης και της ραγδαίας απώλειας της βιοποικιλότητας τείνουν να γίνουν κανονικότητα, κυβερνήσεις και αρμόδιοι φορείς φαίνεται να βρίσκονται σε αμηχανία, προσπαθώντας να ανταποκριθούν στις προκλήσεις κατόπιν της εκδήλωσης του φαινομένου και συνήθως με ανεπαρκή τρόπο. Ωστόσο, απαραίτητη είναι η προληπτική δράση, ώστε να αποφευχθούν τα χειρότερα όσο το δυνατόν πιο έγκαιρα, ενώ η μετάβαση σε κλιματικά ουδέτερες οικονομίες είναι απαραίτητο να γίνει με δίκαιο τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των πιο ευάλωτων ομάδων και περιοχών, καθώς και των μελλοντικών γενεών. Λαμβάνοντας, μάλιστα, υπόψη τα πιο πρόσφατα επιστημονικά δεδομένα και όπως μας ενημερώνει ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος,¹ η ήπειρός μας θερμαίνεται ταχύτερα από κάθε άλλη, με τους κλιματικούς κινδύνους να απειλούν την ενεργειακή και επισιτιστική της ασφάλεια, τα οικοσυστήματα, τις υποδομές, τους υδάτινους πόρους, τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και την υγεία των ανθρώπων.

Απαραίτητο συστατικό της δίκαιης μετάβασης είναι η ενεργός συμμετοχή των πολιτών και όλων των κοινωνικών ομάδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που λαμβάνονται για τον μετριασμό των επιπτώσεων της κλιματικής κρίσης και των ολοένα και πιο έντονων φαινομένων που αυτή προκαλεί. Η προηγούμενη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων φορέων κατά τη διαμόρφωση πολιτικών αποφάσεων βελτιώνει τις αποφάσεις και ενισχύει την κοινωνική αποδοχή των αποφάσεων που θα ληφθούν τελικά. Συχνά προκύπτουν αντιδράσεις και κοινωνική αναταραχή, όταν οι πολίτες αισθάνονται ότι αποκλείονται από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και τις αντιλαμβάνονται ως άδικες². Άλλωστε, η συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση των αποφάσεων που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος, και άρα της ίδιας τους της ζωής, προϋποθέτει την ελεύθερη και άμεση πρόσβασή τους σε έγκυρη πληροφόρηση, ενώ αποτελεί θεμελιώδες περιβαλλοντικό δικαίωμα που πρέπει να διαφυλαχθεί.

Η ισχυρή και ακώλυτη δημόσια συμμετοχή και η διαφάνεια στη διαδικασία λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων είναι νομικά κατοχυρωμένο ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε όλη την ΕΕ. Εκτός όμως από επιταγή για κάθε δημοκρατική πολιτεία, η συμμετοχή αποτελεί και αναγκαία προϋπόθεση για κοινωνική νομιμοποίηση και για αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων και συνολικά της μετάβασης προς την κλιματική ουδετερότητα και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Αποτελεί, επίσης, την καλύτερη πηγή για νέες ιδέες, αλλά και για συνθέσεις και συγκλίσεις προς καλύτερα συγκροτημένες πολιτικές. Όπως εύγλωττα επισημαίνει και ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, «η συμμετοχή του κοινού μπορεί να απελευθερώσει κοινωνική δημιουργικότητα, να δημιουργήσει γνώσεις και να κινητοποιήσει φορείς. Μπορεί να αποτελέσει μέσο για την έκφραση και τη συζήτηση περιβαλλοντικών και κοινωνικών ανησυχιών και συγκρούσεων, ακόμη και αν δεν είναι απαραίτητο να επιλυθούν»³.

¹ Η Ευρώπη δεν είναι προετοιμασμένη για τους ραγδαία αυξανόμενους κλιματικούς κινδύνους (EEA Report No 1/2024).

² Επιπλέον, οι άνθρωποι δηλώνουν έντονα ότι θέλουν να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων σχετικά με την πολιτική για το κλίμα, βλ. Perlaviciute, G., & Squintani, L. (2020). Public Participation in Climate Policy Making: Toward Reconciling Public Preferences and Legal Frameworks. *One Earth*, 2(4), 341-348. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.03.009>

³ European Environment Agency. The case for public participation in sustainability transitions. <https://www.eea.europa.eu/publications/the-case-for-public-participation>

Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

Το ουσιαστικό δικαίωμα σε ένα υγιές, καθαρό και βιώσιμο περιβάλλον διασφαλίζεται μέσα από την αποτελεσματική άσκηση των διαδικαστικών δικαιωμάτων που προβλέπονται σε διεθνές, ενωσιακό και εθνικό επίπεδο. Πρόκειται, ειδικότερα, για το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία, συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον και προσφυγής στη δικαιοσύνη για το περιβάλλον. Όλα τα παραπάνω συνθέτουν την έννοια των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων. Η άσκηση των δικαιωμάτων αυτών προϋποθέτει αναγκαστικά τη θέσπιση και εφαρμογή ενός πλαισίου για την ουσιαστική προστασία των ατόμων που επιλέγουν να τα ασκήσουν⁴.

Πλήθος διατάξεων του διεθνούς, ενωσιακού και εθνικού δικαίου προβλέπουν τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον. Κεντρικό νομοθετικό κείμενο αποτελεί η διεθνής [Σύμβαση του Århus](#) για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, η οποία προβλέπει επίσης την προστασία των ατόμων που ασκούν τα εν λόγω δικαιώματα από την επιβολή κυρώσεων, δίωξης ή παρενόχλησης κατά οποιονδήποτε τρόπο. Πολύ πρόσφατα, μάλιστα, υιοθετήθηκε η Οδηγία (ΕΕ) 2024/1069 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Απριλίου 2024 για την προστασία των προσώπων που προβαίνουν σε ενέργειες συμμετοχής του κοινού από προδήλως αβάσιμες αγωγές ή καταχρηστικές δικαστικές διαδικασίες («στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού»).

Ωστόσο, το πλαίσιο αυτό στην Ελλάδα είναι διάσπαρτο, κατά περιπτώσεις ανεπαρκές ή εφαρμόζεται ελλιπώς στην πράξη. Ουσιαστικά, δίνεται η ευκαιρία στο κοινό να συμμετάσχει στη λήψη αποφάσεων που το αφορά μέσω των διαδικασιών δημόσιων διαβουλεύσεων κυρίως σε στάδιο κατά το οποίο έχει ήδη διαμορφωθεί το βασικό περιεχόμενο των αποφάσεων. Έτσι, δεν παρέχεται η δυνατότητα στο κοινό να εκθέσει τις απόψεις και τις προτάσεις του εγκαίρως, ώστε να συμβάλει στη βελτίωση του περιεχομένου των αποφάσεων και να επηρεάσει τις τελικές αποφάσεις που θα ληφθούν και αφορούν την ποιότητα του περιβάλλοντος και της ίδιας του της ζωής. Επιπλέον, τα κείμενα που τίθενται σε δημόσια διαβούλευση συχνά είναι τεχνικά και σύνθετα καθιστώντας αδύνατο για τους πολίτες να τα κατανοήσουν και να τα σχολιάσουν. Ο χρόνος δε που παρέχεται για σχολιασμό είναι συνήθως περιορισμένος ακόμα και για φορείς και οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στον εκάστοτε τομέα. Συνολικά, στη συντριπτική πλειοψηφία των διαδικασιών των δημόσιων διαβουλεύσεων για νομοσχέδια δεν λαμβάνονται υπόψη τα σχόλια του κοινού, όπως προκύπτει από της εκθέσεις διαβούλευσης που συντάσσονται μετά το πέρας της διαδικασίας.

Η προβληματική αυτή κατάσταση αποτυπώνεται και στην απογοήτευση των ίδιων των πολιτών, όπως εκφράστηκε μέσω των εκπαιδευτικών εργαστηρίων στα οποία συμμετείχαν⁵. Περαιτέρω, όσον αφορά στοιχεία εκθέσεων και μελετών, αξίζει να αναφερθεί το πρόσφατο

⁴ WWF Ελλάς. (Νοέμβριος 2023). Ενημερωτικό σημείωμα προς τα μέλη της ΒtE με τίτλο «Περιβαλλοντική διαφάνεια και δημόσια συμμετοχή». Ανακτήθηκε από: https://www.wwf.gr/shmeio_gnosis/vivliothiki/?12343816/-----

⁵ WWF Ελλάς, 2023. [Ολοκληρώθηκαν με επιτυχία τα εκπαιδευτικά εργαστήρια περιβαλλοντικών δικαιωμάτων.](#)

[ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου](#) σχετικά με το κράτος δικαίου και την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης στην Ελλάδα, που μεταξύ άλλων αναφέρεται σε έντονες ανησυχίες για τις πολύ σοβαρές απειλές κατά της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ελλάδα, τονίζοντας ότι οι έλεγχοι και οι ισορροπίες, που έχουν δεχθεί ισχυρές πιέσεις, είναι ουσιώδεις για μια ισχυρή δημοκρατία. Συμπληρωματικά, το τελευταίο [σχέδιο δράσης για την Ελλάδα](#) του Open Government Partnership εστιάζει στην ανάγκη ανάληψης δεσμεύσεων που καλύπτουν τη διαφάνεια και τη λογοδοσία, την καταπολέμηση της διαφθοράς, τα ανοικτά δεδομένα, τη συμμετοχή του κοινού και τις υπηρεσίες για τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, ενώ στον παγκόσμιο δείκτη για το κράτος δικαίου (World Justice Project), η Ελλάδα κατέχει αρκετά χαμηλή θέση στην [κατάταξη](#).

ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Στόχος της παρούσας νομοθετικής πρότασης είναι να ενισχύσει τη διαφάνεια και τη συμμετοχή του κοινού σε όλο το φάσμα της παραγωγής και εφαρμογής των διοικητικών πράξεων, νομοθετικών ρυθμίσεων και δημόσιων πολιτικών που αφορούν το περιβάλλον στην Ελλάδα, δίνοντας λύσεις σε σημαντικά θεσμικά προβλήματα, βάσει των διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών νομικών και κατευθυντήριων κειμένων και καλών πρακτικών. Η συμμετοχή αυτή θα πρέπει να γίνεται με τρόπο αποτελεσματικό, ενώ είναι καίριας σημασίας η απόλυτη προστασία κάθε ατόμου που επιλέγει να ασκήσει αυτά τα δικαιώματά του, για την οποία παρέχονται συγκεκριμένες διασφαλίσεις.

Έτσι, δίνεται στους πολίτες η δυνατότητα να συμβάλουν στον καθορισμό του καλύτερου τρόπου μελλοντικής υλοποίησης ορισμένης δημόσιας πολιτικής. Με αυτό τον τρόπο θα διευκολυνθεί επιπλέον το έργο της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, μέσω της αξιοποίησης γνώσεων των πολιτών που ενδιαφέρονται για τη βελτίωση των διαδικασιών και πολιτικών.

Συγκεκριμένα οι κύριες προτάσεις αφορούν στα εξής:

- 1. Δημιουργία ενός ενιαίου δικτυακού τόπου, ανοιχτής πρόσβασης,** όπου θα διενεργούνται όλες οι διαδικασίες συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον.
- 2. Παροχή διασφαλίσεων για την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων συμμετοχής,** όπως π.χ. ρητή ρύθμιση κατά των απειλητικών αγωγών κατά ατόμων ή περιβαλλοντικών ομάδων (SLAPPs).
- 3. Ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού σε δημόσιες διαβουλεύσεις για περιβαλλοντικά θέματα** που περιλαμβάνουν την έγκαιρη γνωστοποίηση επικείμενων διαβουλεύσεων, την επέκταση των δημόσιων διαβουλεύσεων σε νέες πράξεις (π.χ. Πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, τροπολογίες, προτάσεις νόμων και προτάσεις αναθεώρησης του Συντάγματος κ.λπ.), και την πρόβλεψη συμμετοχής του

κοινού μέσω διερευνητικής διαβούλευσης, που αποτελεί την πρώτη διαβούλευση με το κοινό όταν όλα τα ενδεχόμενα και οι επιλογές πολιτικής είναι ακόμα ανοιχτά.

Επιπλέον, προβλέπεται η διεξαγωγή δημόσιας διαβούλευσης για ορισμένες πρόσθετες διοικητικές πράξεις (ή έγγραφα), που δεν καλύπτονται από την κείμενη νομοθεσία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης είναι απαιτητική, τόσο για τους πολίτες, όσο και για την διοίκηση: από την άλλη μεριά, είναι εξαιρετικά ασυνεπές και αντιφατικό η διαδικασία αυτή να προβλέπεται για σχετικά περιορισμένης εμβέλειας έργα και δραστηριότητες (π.χ. ένα camping, ή έναν δρόμο), αλλά όχι για ευρύτερες ρυθμίσεις, με καίριες επιπτώσεις στην προστασία του περιβάλλοντος, στη δημόσια υγεία, και την κοινωνική συνοχή. Η προτεινόμενη ρύθμιση (άρθρο 21) είναι μία προσπάθεια να αμβλυνθεί η αντίφαση αυτή.

- 4. Ισχυροποίηση του ρόλου των τοπικών κοινωνιών με δεσμευτικά τοπικά δημοψηφίσματα.** Η διάταξη αυτή (άρθρο 26) έρχεται να συμπληρώσει το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο που προβλέπει τη διεξαγωγή τοπικών (περιφερειακών ή δημοτικών) δημοψηφισμάτων (ν. 4555/2018) με διττό τρόπο: (i) διευρύνοντας τα ζητήματα για τα οποία μπορούν να διενεργηθούν τοπικά δημοψηφίσματα, και (ii) προβλέποντας ότι τα δημοψηφίσματα αυτά θα έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, δηλαδή θα δεσμεύουν την αρμόδια αρχή στη λήψη συγκεκριμένης απόφασης ή στη διαμόρφωση γνώμης στο πλαίσιο της αποφασιστικής και γνωμοδοτικής αρμοδιότητάς της αντίστοιχα.
- 5. Εισαγωγή της νέας διαδικασίας «Πρωτοβουλία πολιτών» με αίτημα προς τις αρμόδιες διοικητικές αρχές για την έκδοση κανονιστικής πράξης που προβλέπεται σε εξουσιοδοτική διάταξη νόμου.** Οι πολίτες μπορούν να εισηγηθούν σε αρμόδιες αρχές τη θέσπιση ή τροποποίηση μιας κανονιστικής πράξης, δηλαδή μιας πράξης/απόφασης της Διοίκησης με την οποία θεσπίζονται γενικοί κανόνες, αναγνωρίζονται δικαιώματα, επιβάλλονται υποχρεώσεις ή ρυθμίζονται συγκεκριμένες καταστάσεις. Η πρωτοβουλία αυτή μπορεί να είναι σε επίπεδο δήμου ή περιφέρειας ή σε εθνικό επίπεδο, ενώ για τη διεκπεραίωσή της προβλέπεται ηλεκτρονική διαδικασία.
- 6. Ενίσχυση της δυνατότητας κάθε πολίτη να υποβάλλει αίτηση για περιβαλλοντικό έλεγχο οποιουδήποτε περιστατικού θεωρεί ότι επηρεάζει δυσμενώς το περιβάλλον,** σε ειδική εφαρμογή του ενιαίου δικτυακού τόπου που θα λειτουργεί ως μοναδικός δίαυλος περιβαλλοντικών καταγγελιών. Σημαντικές καινοτομίες αποτελούν η γενική υποχρέωση ηλεκτρονικής διαχείρισης των καταγγελιών, η δυνατότητα υποβολής αποδεικτικών στοιχείων (π.χ. απεικονίσεων από κινητά τηλέφωνα) και η δυνατότητα ενημέρωσης όχι μόνο του αιτούντα - καταγγέλλοντα, αλλά και του κοινού (εφόσον, φυσικά, δεν θίγονται τα δικαιώματα τρίτων, αφού στο στάδιο της υποβολής η καταγγελία δεν θα πρέπει να θεωρείται αποδεδειγμένη).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η σημερινή κατάσταση δυσκολεύει υπέρμετρα τον μέσο πολίτη να συμμετέχει στις διαδικασίες διαβουλεύσεων, ενώ δεν παρέχονται ευρέως γνωστές και ευέλικτες δυνατότητες στο κοινό για τη συμμετοχή του στη λήψη αποφάσεων που το αφορούν άμεσα. Μέσω διαδικασιών που αποθαρρύνουν τους πολίτες (δεν διαφαίνεται αν και πώς λαμβάνονται υπόψη τα σχόλια που υποβάλλονται)⁶ ή που σχεδόν αφαιρούν τη δυνατότητα συμμετοχής τους (βλ. πρόσφατη ανάρτηση κειμένου στην αγγλική γλώσσα στο [opengov](#)), οι πολίτες χάνουν την εμπιστοσύνη τους στα θεσμικά όργανα.

Η ενίσχυση και η διευκόλυνση της δημόσιας συμμετοχής οφείλει να αποτελεί προτεραιότητα κάθε ευνομούμενου κράτους, ως απόρροια όχι μόνο νομικών υποχρεώσεων, αλλά και ως διασφάλιση της ίδιας της έννοιας της δικαιοσύνης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος του Ελληνικού Κοινοβουλίου είναι καίριος, καθώς έτσι διασφαλίζεται η ίση αντιμετώπιση των πολιτών που εκπροσωπούνται, και διασφαλίζεται η προστασία τους.

Οι υπογράφωντες φορείς καλούν τα μέλη της Βουλής των Ελλήνων, στη βάση της παρούσας νομοθετικής πρότασης, να ανοίξουν το δημόσιο διάλογο για την διερεύνηση των βέλτιστων πρακτικών για την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού στη λήψη και εφαρμογή αποφάσεων για τα περιβαλλοντικά θέματα.

Οι φορείς:

1. Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας
2. Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς
3. Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
4. Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης
5. Εταιρία Προστασίας Πρεσπών
6. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
7. Καλλιστώ
8. Ανοιχτών Τεχνολογιών (ΕΕΛ/ΛΑΚ)
9. Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών
10. Greenpeace
11. Vouliwatch
12. WWF Ελλάς

⁴ Βλ. ενδεικτικά πρόσφατη έκθεση διαβούλευσης του σχεδίου νόμου «Όροι αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας στις παραθαλάσσιες περιοχές και άλλες διατάξεις», όπου σε σύνολο [1239 σχολίων](#) απορρίφθηκε η συντριπτική τους πλειονότητα ως «επαναλαμβανόμενα», βλ. ΑΣΠ σελ. 86-88.